

ЕВАЛУАЦИЈА
ЕФЕКТА
ИНКЛУЗИВНОГ
ОБРАЗОВАЊА У
РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Београд 2020.

Универзитет у Београду
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

**НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ”**

Београд, 21. децембар 2020.

ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 2020.

НАЦИОНАЛНИ НАУЧНИ СКУП
„ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ”
ЗБОРНИК РАДОВА

Београд, 21. децембар 2020.

Издавач:

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)
11000 Београд, Високог Стевана 2
www.faspep.bg.ac.rs

За издавача:

Проф. др Снежана Николић, декан

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Бранка Јаблан

Уредници:

Доц. др Марија Анђелковић

Доц. др Ивана Сретеновић

Рецензенти:

Доц. др Слободан Банковић, Универзитет у Београду – Факултет за
специјалну едукацију и рехабилитацију

Доц. др Марија Јелић, Универзитет у Београду – Факултет за
специјалну едукацију и рехабилитацију

Дизајн насловне стране:

Зоран Јованковић

Компјутерска обрада текста:

Биљана Красић

Штампа омота и нарезивање ЦД

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију (ИЦФ)

Зборник радова биће публикован у електронском облику – ЦД

Тираж: 200

ISBN 978-86-6203-145-7

Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на седници одржаној 7.12.2020. године, Одлуком бр. 3/193 од 8.12.2020. године, усвојило је рецензије рукописа Зборника радова „ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ”.

Зборник је настао као резултат Пројекта „ЕВАЛУАЦИЈА ЕФЕКТА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ” чију реализацију је сопственим средствима подржао Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

Програмски одбор:

- Проф. др Александар Југовић
- Доц. др Милосав Адамовић
- Доц. др Ивана Арсенић
- Доц. др Мирјана Ђорђевић
- Доц. др Тамара Ковачевић
- Доц. др Татјана Ментус
- Доц. др Ксенија Станимиров

Организациони одбор:

- Доц. др Наташа Буха
- Доц. др Миа Шешум
- Асс. др Бојана Дрљан
- Асс. др Божидар Филиповић
- Асс. Вера Петровић
- Невена Јаковљевић, сарадник у настави
- Дуња Стекић, сарадник у настави

ПРОБЛЕМИ ПРИМЕНЕ ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА ДЕЦЕ СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Живана ЦУКИЋ, Јована ПАВЛОВИЋ, Невена ЈАКОВЉЕВИЋ,
Кристина ИВАНОВИЋ

Универзитет у Београду – Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију,
Београд

Апстракт

Ранији облици школовања деце ометене у развоју подразумевали су школовање у специјалним школама или специјално оформљеним разредима у оквиру редовних школа. Ови модели образовања деце са сметњама у развоју знатно искључују најбитнију ставку рехабилитације деце ометене у развоју, односно социјализацију. Схватањем значаја припреме деце са сметњама у развоју за функционисање у оквиру друштвене заједнице, појавила се потреба за изменом начина школовања деце ометене у развоју. Као свеобухватно решење проблема, приступа се примени инклузивног образовања. Овај савремени модел образовања и васпитања деце са сметњама у развоју, у пракси наилази на многе проблеме који отежавају спровођење процеса. Почевши од законске регулативе инклузивног образовања, преко циљева васпитно-образовног рада за децу са сметњама, до ставова наставника редовних школа и саме присупачности, примењена инклузија у Републици Србији не испуњава основне критеријуме образовања деце са сметњама у развоју.

Циљ рада је да се прикажу најучесталији проблеми практичне примене инклузивног образовања деце са сметњама у развоју.

Кључне речи: *школовање, сметње у развоју, инклузивно образовање, проблеми, Република Србија*

УВОД

Проблеми у примени инклузивног образовања у Републици Србији датирају од самог почетка званичног увођења инклузије у редовне школе. Сматра се да је основни разлог томе управо то што је инклузија у нашој земљи делимично схваћена, а још мањим делом практично спроведена. Пре више од двадесет година, на Светској конференцији о специјалној

едукацији и рехабилитацији у Саламанки, 1994. године, усвојен је документ о специјалном образовању и васпитању деце ометене у развоју, а чији основни принцип говори да образовање представља основно људско право. Инклузија је широк појам који не означава само модификацију васпитно-образовног програма, већ свеобухватну адаптацију средине особама са сметњама у развоју. Иако уско схваћена, инклузија у Републици Србији није

имплементирана комплетно ни у образовном, ни у социјалном контексту (Рапаић, Стојковић, Недовић и Илић, 2009).

МЕТОДОЛОГИЈА И ЦИЉ РАДА

Циљ овог рада јесте да се утврде најучесталији проблеми инклузивног образовања у основним и средњим школама у Републици Србији.

Дефинисањем и употребом кључних речи, као што су: школовање, сметње у развоју, инклузивно образовање, проблеми, Република Србија, претраживана је литература личних библиотека аутора, интернет претраживач Google и Google Akademik, при чему је пронађено више од 90 радова. Укључујући критеријуми подразумевали су доступност рада у целисти, да се рад односи на проблеме инклузивног образовања у Републици Србији; да је написан на српском језику. На основу постављених критеријума, пронађено је 38 радова, а за писање овог рада употребљено је укупно 16 радова стручне научне литературе и један научно-популарни чланак.

ИНКЛУЗИВНА ПРАКСА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Први сусрет са појмом инклузије у Републици Србији везује се за 2000/2001. годину. Постепено прихватање и примена овог модела образовања деце са сметњама у развоју, у пракси наилазило је на многе препреке. Најоштрије критике потицале су од стране наставника редовних школа, али и стручњака из области специјалне едукације. Примена инклузивног образовања у нашој средини понела је и друге проблеме, а који се у највећем броју осликавају у недостатку неопходне опреме

и стручног кадра за подршку ученицима са сметњама у развоју, негативним ставовима и одбојности наставника редовних школа, као и физичкој неприступачности самих установа (Рапаић, Илић, Недовић и Стојковић, 2008).

ЗАКОНСКИ ОКВИР ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Инклузивно образовање у Републици Србији, посредно или непосредно је регулисано законима који се заснивају на Конвенцији о правима детета (Рончевић и Антић, 2018).

Закон о основном васпитању и образовању (2018), наводи да је основно образовање обавезно и бесплатно за све. У истом закону, наводи се да ученици са инвалидитетом имају право на школовање у редовним школама, као и право на индивидуални образовни план. Уколико школовање у редовним васпитно образовним установама није у најбољем интересу ученика са сметњама у развоју, ученик има право да се школује у школи за ученике са сметњама у развоју. Исти закон, у својим пододредбама дефинише циљеве и исходе основног васпитања и образовања, којим прописује стицање квалитетних знања, вештина и ставова које су свима неопходне за лично остварење и развој, инклузију и запослење („Сл. гласник РС” бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018 и 10/2019).

Закон о средњем образовању и васпитању Републике Србије прописује основне циљеве и исходе учења за све ученике, а посебно, омогућава додатну подршку ученицима са сметњама у развоју, како би могли да се стручно оспособе, што је предуслов за њихово запослење и осамостаљивање у друштву („Сл. гласник РС” бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018 / др. закон и 6/2020).

Оба закона наводе и омогућавају пружање додатне подршке ученицима са сметњама у развоју, али не дефинишу јасно профил стручњака који је компетентан за пружање додатне подршке.

Иако је доношењем и усвајањем Закона о основном васпитању и образовању Република Србија обезбедила правни оквир за спровођење инклузивног образовања, у пракси постоји низ различитих проблема на свим нивоима образовања (Рончевић и Антић, 2018).

ПРОБЛЕМИ У ПРИМЕНИ ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Као најчешћи проблеми који се јављају на основношколском и средњошколском нивоу образовања, а који се у литератури спомињу, јесу неадекватна опремљеност и приступачност школских установа и негативни ставови учитеља и наставника редовне наставе.

Галовић, Бројчин и Глумбић (2014; према Зобеница и Колунџија, 2019) наводе да су позитивни ставови наставника основних школа према инклузији од великог значаја, јер већина ученика у том периоду усваја модел понашања ауторитета.

Ђевић (2009) је спровела истраживање које је имало за циљ да испита спремност наставника редовне наставе за укључивање у процес инклузије. Највећи број наставника (84,4%) има подржавајући став према иницијативи да се ученици са тешкоћама у развоју укључе у редовну школу, с тим што више од половине њих (58,5%) сматра да је у том процесу неопходан селективни приступ према врсти и степену развојне тешкоће. Мањи проценат наставника (15%) изразио је бригу у вези опремљености школа, те сматрају да

укључивање ученика са сметњама у развоју редовни наставни процес представља изазов на који не би могли да одговоре.

Шћепановић и Калинић (2018, према Шћепановић, 2019) су спровеле истраживање испитујући ставове према инклузивном образовању код запослених у образовно-васпитним установама које раде са децом са сметњама у развоју и ученицима са изузетним способностима. Већина испитаника (51,6%) верује да инклузивно образовање у Србији није успешно. У истом раду, Шћепановић (2019) наводи резултате истраживања групе аутора (Илић-Стошовић, Nikolić, & Maksić, 2014; Šćerpanović, 2016, 2018), који објашњавају негативне ставове према инклузивном образовању, а у које убрајамо недостатак подршке наставницима, започињање процеса инклузивног образовања без довољно припреме, тешкоће и немогућности идентификације проблема, тешкоће у изради и реализацији индивидуалних образовних планова, изостанак сталне подршке дефектолога, недостатак одговарајућих компетенција и стручних усавршавања наставника, неопремљеност установа за потребе учешћа свих ученика, обиље законски прописане обавезне документације, недостатак јасне процедуре за израду ИОП-а и друге проблеме.

Мијатовић (2013, према Уграи, 2018) наводи најчешће препреке на путу ка инклузивном образовању: неразумевање односа инклузије и индивидуалног образовног плана, непознавање законске регулативе; концепт стручног усавршавања; вредновање, награђивање и ставови наставника; сарадња са родитељима; недостатак институционалне подршке на националном и локалном нивоу.

Карић и сар. (2014, према Илић-Стошовић, 2016) наводе да су резултати

истраживања спроведеног на подручју Републике Србије о ставовима наставника, родитеља и ученика редовних школа о инклузивном образовању, показали да су ставови наведених група према инклузији негативни. Када говоримо о ставовима наставника, најчешћи одговори наставника су да се не сматрају компетентним за реализацију наставе ученицима са сметњама у развоју, те се не осећају довољно професионално јер не могу да одговоре захтевима инклузивног васпитања. Велики број наставника редовне наставе доводи у питање самоефикасност, што је последица непознавања педагошко-дидактичких принципа и метода у раду са децом са сметњама у развоју. Наставници редовне наставе не познају психофизичке карактеристике деце са сметњама у развоју, што за последицу има тешкоће у реализацији и прилагођавању наставног процеса (Илић-Стошовић, 2016).

Кнежевић-Флорић, Нинковић и Танчић (2017) испитали су перцепцију наставника о сопственој улози у инклузивном образовању. Истраживањем је обухваћено 102 наставника редовне наставе који раде у основним школама на територији РС. Резултати истраживања су показали да наставници редовне наставе верују да су школски психолози и педагози компетентна лица која имају примарну улогу у појединим аспектима инклузивног образовања. Као највеће препреке, наставници наводе сопствене компетенције и школску културу.

Радојловић, Симовић и Недовић (2019) спровели су истраживање о ставовима ученика редовних школа према вршњацима са инвалидитетом у две временске и просторне тачке, 2012. и 2017. године. Резултати истраживања су показали да су ставови ученика типичног развоја

негативнији у 2017. години у односу на 2012. Аутори наводе да статистички значајне разлике у обе тачке истраживања не постоје када говоримо о питањима као што су другарство између ученика обе популације, међутим, ученици типичног развоја у великом проценту нису спремни за школски рад са ученицима са сметњама у тачки 2017. и изјашњавају се да би желели да их мање упознају. У истом истраживању, аутори су испитали и ученике са сметњама у развоју какав однос имају са ученицима типичног развоја. Резултати тог испитивања су поражавајући. Ученици са сметњама у развоју наводе да ученици типичног развоја нису добри према њима у тачки 2017. ($f = 19,4\%$), скоро дупло више него у тачки 2012. ($f = 10,6\%$).

Иако појам инклузије у ширем смислу представља потпуну демократизацију друштва, у ужем смислу посматрања означава укључивање особа са сметњама у развоју у васпитно-образовни процес. Идеја о укључивању ученика са сметњама у развоју у средње школе резултат је вишедеценијске праксе примене инклузије на нижем нивоу образовања. Ова идеја је врло брзо прихваћена управо због чињенице да ученицима са сметњама у развоју средњошколско образовање представља главни пут ка стицању професионалне оспособљености, а потом запослења и независности, што и јесте крајњи циљ њихове рехабилитације. Иако јасан, значај средњошколског образовања за ученике са сметњама у моторичком функционисању у тренутној инклузивној пракси није на завидном нивоу. Чести проблеми основношколског инклузивног образовања јесу управо и проблеми са којима се срећемо када говоримо о средњошколском инклузивном образовању. Управо због тога, можемо рећи да се проблеми

само преносе на даље нивое образовања и постају комплекснији и тежи за решавање (Одовић, 2013).

Шћепановић и Стантић (Šćerapović i Stantić, 2014) наводе да положај ученика са первазивним поремећајима у средњим школама није на завидном нивоу. Иако је закон предвидео омогућавање сваког вида додатне подршке, она у пракси најчешће изостаје. Поред тешкоћа у савладавању наставног садржаја услед неадекватности наставног процеса, ови ученици се сусрећу и са социјалном дискриминацијом од стране вршњака. Због својих специфичних облика понашања, ученици са первазивним поремећајима су изложени и одбацивању вршњачке групе која сматра да су ученици са первазивним поремећајима неваспитани, те да је то узрок њиховог понашања.

У оквиру пројекта „Рехабилитација и развој људских ресурса на интегрисаном српско-мађарском тржишту рада“, 2006/2007, спроведено је истраживање на територији Војводине, које је имало за циљ да утврди потребе професионалног оспособљавања и школовања ученика ометених у развоју у средњим школама према редовном плану и програму. У истраживање су били укључени ученици са интелектуалном ометеношћу, сензорним сметњама и моторичким поремећајима, из средњих школа у Новом Саду, Бечеју и Сомбору. Резултати истраживања су показали да редовни план и програм није заступљен у свим испитиваним редовним школама; стручне средње школе у Новом Саду нуде већи избор смерова у односу на друге испитиване школе; у Бечеју ниједан ученик није завршио стручну средњу школу, а узрок је најчешће било одустајање; ниједан ученик није завршио гимназију ни у једном од испитиваних

града (Рапаић, Одовић, Недовић и Шћепановић, 2008).

Проблеми примене инклузије срећу се и на нивоу високог образовања ученика са сметњама у развоју. Рашић (2018) наводи да је одлука о одабиру факултета особа које користе инвалидска колица заснована на томе да ли је факултетска зграда доступна, односно, да ли поседује рампе и лифтове. Велики број високошколских установа Универзитета у Београду је извршило архитектонске адаптације и тиме обезбедило приступачност особама са инвалидитетом.

Васиљевић-Продановић (2019) наводи да Устав Републике Србије обавезује све образовне установе да омогуће приступ високошколском образовању свим грађанима РС под једнаким условима, док члан 96. Закона о високом образовању потиरे највиши правни акт једне државе, и ову уставну обавезу свих високошколских установа претаче у опциону могућност. Један од највећих парадокса високошколског образовања особа са сметњама у развоју, вероватно јесте управо чињеница да Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију није архитектонски приступачан особама са телесним инвалидитетом, и да осим рампе на улазним вратима вишеспратне зграде не поседује никакав вид подршке особама у колицима.

ЗАКЉУЧАК

Неки од проблема у примени инклузивног образовања су постојање негативних ставова наставника и ученика редовне наставе према инклузивном образовању, постојање архитектонских баријера, као и неадекватност васпитно образовног процеса. Ови проблеми посредно или непосредно отежавају ученицима са

инвалидитетом да се образују и стекну вештине и знања неопходне за професионални рад и запослење. Посматрано са дефектолошког аспекта, овакво непримено школство за последицу има тешкоће приликом запошљавања и осамостаљивања у друштвеној заједници, што даље имплицира да је рехабилитација у социјалном контексту занемарена и стављена у други план. Други велики проблем у примени инклузивног образовања јесте неадекватна законска основа. Актуелни закони о васпитању и образовању се не ослањају на реално стање у пракси, нити уско дефинишу профил стручњака који је компетентан да пружи адекватну додатну подршку наставницима и ученицима са сметњама у редовним школама. Стога, не чуди и негативан став наставника у новонасталој ситуацији. У закључном разматрању можемо констатовати да тренутне околности успоравају развој инклузивног образовања, и да и даље чекамо темељније промене.

ЛИТЕРАТУРА

- Vasilijević-Prodanović, D. (2019). Diskriminacija osoba sa invaliditetom u sistemu visokog obrazovanja u Srbiji. U *Položaj marginalizovanih grupa u društvu* (str. 500-505). Banja Luka: Centar modernih znanja.
- Ђевић, Р. (2009). Спремност наставника основне школе да прихвате ученике са тешкоћама у развоју. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 41(2), 367-382.
- Закон о средњем образовању и васпитању*. „Сл. гласник РС” бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018/др. закон и 6/2020
- Закон о основном васпитању и образовању*. „Сл. гласник РС” бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018 и 10/2019
- Zobenica, A., Kolundžija, K. (2019). Menjaju li se stavovi nastavnika prema inkluziji? *Pedagoška stvarnost*, 65(2), 177-185.
- Илић-Стошовић, Д. (2016). *Специфичности инклузивног образовања ученика са церебралном парализом*. Београд: Универзитет у Београду - Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Издавачки центар факултета (ИЦФ).
- Knežević-Florić, O., Ninković, S., & Tanačić, N. (2018). Inkluzivno obrazovanje iz perspektive nastavnika - uloge, kompetencije i barijere. *Nastava i vaspitanje*, 67(1), 7-22.
- Одовић, Г. (2013). Инклузивно образовање ученика са моторичким поремећајима у средњим школама. У С. Николић, Д. Илић-Стошовић, М. Стошљевић (Ур.), *Стручни сарадник у инклузивном образовању* (стр. 155–188). Београд: Друштво дефектолога Србије.
- Рапаић, Д., Одовић, Г., Недовић, Г., Шћепановић, М. (2008). Школовање ученика ометених у развоју по редовном наставном програму у средњим школама. *Београдска дефектолошка школа*, (1), 145-159.
- Radojlović, J., Simović, T., & Nedović, G. (2019). Poređenje stavova dece tipičnog razvoja prema deci sa smetnjama u razvoju u 2012. i 2017. godini. *Engrami*, 41(2), 6-20.
- Rapačić, D., Nedović, G., Ilić, S., Stojković, I. (2008). Zakonski okvir i inkluzivna praksa. U D. Radovanović (Ur.), *U susret inkluziji - dileme u teoriji i praksi*. (str. 9-25). Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
- Rapačić, D., Stojković, I., Nedović, G., Ilić, S. (2009). Deca sa smetnjama u razvoju u inkluzivnom procesu – iskustva i izazovi. U D. Radovanović, (Ur.), *Istraživanja u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji* (str. 417-434). Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Rončević, D., Antić, A. (2018). Pravno regulisanje inkluzivnog obrazovanja u

Srbiji i pojedinim zemljama u regionu. U R. Đević, i N. Gutvajn (Ur.), *Uvažavanje različitosti u funkciji pozitivnog razvoja dece i mladih* (str. 32-42). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

Šćepanovic, M., Stantić, S. (2014). Students with pervasive developmental disorders in secondary school. In R. Petrov (Ed.), *Зборник на трудови Прв симпозиум на первазивни развојни нарушавања [Proceedings of the First Symposium on Pervasive Developmental Disorders]* (pp. 303-311). Struga: Сојуз на дефектолози на Република Македонија

Šćepanović, M. (2019). Korektivno defektološki rad u inkluzivnom obrazovanju (perspektiva davalaca usluga). *Sinteze-časopis za pedagoške nauke, književnost i kulturu*, 15, 17-38.

Уграи, К. (2018). Испитивања ставова наставника према инклузивном образовању. (Магистарски рад). Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд, Србија.

Rašić, M. (2018, mart 25). „Idem na fakultet, ali nemam knjige” Ovo su prepreke studentima sa hendikepom, ali već deceniju na usluzi im je jedan važan centar. *Blic*. Preuzeto sa <https://www.blic.rs/>

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN CHILDREN WITH DEVELOPMENTAL IMPAIRMENTS IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Živana Cukić, Jovana Pavlović,
Nevena Jakovljević, Kristina Ivanović
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

Abstract

Earlier forms of education for children with developmental disabilities included education in special schools or specially formed classes within regular schools. These models of education of children with motor impairments significantly exclude the most important item of rehabilitation of children with developmental disabilities, socialization. Understanding the importance of preparing children with motor impairments for functioning within the social community, there is a need to change the way children with disabilities are educated. As a comprehensive solution to the problem, the application of inclusive education is approached. This modern model of education and upbringing of children with motor impairments, in practice, encounters many problems that hinder the implementation of the educational process. Starting from the legal regulations of inclusive education, through the goals of educational work of children with disabilities, to the attitudes of regular school teachers and accessibility, applied inclusion in the Republic of Serbia does not meet the basic criteria for education of children with disabilities.

The aim of this paper is to present the most common problems of practical implementation of inclusive education of children with motor impairments.

Keywords: *education, developmental impairments, inclusive education, problems, The Republic of Serbia*

